

УДК 17: 37.01

Шляхи розкриття духовно-ціннісного потенціалу християнської етики в сучасній школі

О.Г. РОГОВА

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
м. Дніпропетровськ, Україна, E-mail: rogoва69@bk.ru

Авторське резюме

Теоретико-методологічний супровід процесу становлення духовно-ціннісної сфери зростаючої особистості на засадах християнської етики досить слабо рефлексується в сучасній вітчизняній філософії освіти, що пов'язано з повільним і поступовим приділенням уваги проблематиці релігійної освіти в державній школі. При дослідженні шляхів розкриття духовно-ціннісного потенціалу християнської етики в сучасній школі застосовувалися методи системного, історичного, соціокультурного, компаративного та герменевтичного аналізу. Запропоновано філософсько-освітнє розуміння релігійного змісту категорії «духовність», розкрита її значущість та стимулююча роль у становленні внутрішнього світу дитини й розглянуті ефективні конструкти ретрансляції цієї категорії засобами християнської етики з метою адаптації до сучасних завдань державної світської школи. Шляхи розкриття духовно-ціннісного потенціалу християнської етики в сучасній школі розглянуті в контексті пошуку глибинних зв'язків та синтезуючих цінностей освітніх напрямків: аксіологічно-праксеологічного, екзистенційного, еортологічного та культурологічного, що мають знайти своє місце в освітній царині через персоніфікацію та варіативність навчання і виховання з наданням можливості зробити кожній дитині свій ціннісний вибір у напрямку досягнення нової більш досконалої якості життя.

Ключові слова: духовність, цінності, християнська етика, духовно-моральна освіта, виховання.

Ways disclosure spiritual value potential of christian ethics in the modern school

O.H. ROHOVA

Dnipropetrovsk regional institute of postgraduate pedagogical education, Dnipropetrovsk,
Ukraine, E-mail: rogoва69@bk.ru

Abstract

The theoretical-methodological accompaniment of process of becoming spiritually values spheres of grow-

© О.Г. Рогова, 2015

ing personality by the principles of Christian ethics are poorly analyzed until now in modern domestic philosophy of education that is connected with the slow and gradual paying attention to problems of religious education at the state school. By investigation of the ways of opening of spiritual-values potential of Christian ethics at modern school were used methods of the system, historical, sociocultural, comparative and hermeneutical analysis. In this article is offered philosophical-educational understanding of religious maintenance of category «spirituality», is exposed its meaningfulness and stimulating role by the becoming of the internal world of child and the constructs of retranslation of this category is considered by facilities of Christian ethics with the purpose of adaptation to the modern tasks of state secular school. The ways of opening of spiritual-values potential of Christian ethics at modern school are considered in the context of search of deep connections and synthesizing values of educational directions: axiological-praxeological, existential, eortological and culturological, that must find the place in educational space through personification and verification studies and up-brining with the grant of possibility for every child to do the values choice in the direction of achievement the new, more improved quality of life.

Keywords: spirituality, values, christian ethics, spiritual-moral education, education.

Постановка проблеми. Викладання релігійно орієнтованих курсів духовно-морального спрямування в сучасній українській школі є досить проблемною галуззю освітньої діяльності. Це пов'язано, насамперед, зі слабкою рефлексією в сучасній філософії освіти теоретико-методологічного супроводу самого викладання, а також з відсутністю фахової філософської підготовки викладачів.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід зазначити, що загальне світоглядно-філософське обґрунтування світу, суспільства, людини і, відповідно, освіти з позицій християнської ідеології перебувають у центрі творчих пошуків багатьох українських мислителів. В опублікованих матеріалах знаходимо спробу запропонувати можливі практичні шляхи найбільш ефективної реалізації аксіологічної функції релігії. Окремі проблеми знайшли своє відображення в публікаціях таких науковців як В. Балух (релігійні процеси як чинник формування духовності народу) [1], В. Довбня (вплив християнства на філософсько-освітні погляди Г. Ващенка) [4, с. 82-123], М. Лагодич (проблеми викладання християнської етики в загальноосвітніх закладах) [10], В. Єленський (релігійне навчання і виховання в законодавствах і освітніх системах західноєвропейських країн) [5], О. Саган (місце релігії в системі загальнолюдських цінностей у взаємозв'язку релігії та культури) [13, с. 5-54], Є. Мулярчук (вплив християнської моралі на сучасні проблеми розвитку суспільства) [11].

Найбільш цікавими напрацюваннями з окресленої проблематики вважаємо праці І. Бунакової (етико-релігійна освіта в якості підґрунтя щодо формування духовно-моральних цінностей) [3], М. Заковича (питання зв'язку духовності і релігійної освіти) [6] та Т. Нагорної (виховний потенціал основних положень християнської релігії, як один з альтернативних шляхів формування найважливіших рис особистості) [12]. Проте, слід зауважити, що в сучасних дослідженнях досить мало рефлексуються специфіка концептуального базису релігійно-орієнтованої освіти та методологічний супровід процесу становлення духовно-ціннісної сфери зростаючої особистості на засадах християнської етики.

Мета дослідження. Філософсько-освітній супровід становлення духовно-ціннісної сфери

зростаючої особистості є неможливим без чіткого усвідомлення самими освітянами християнського сенсу категорії «духовність», а по-друге, того, які траєкторії зростання духовності особистості на засадах християнської етики можуть бути запропоновані в державному освітньому закладі сьогодення з метою створення духовно-виховуючого середовища. В межах даної статті обмежимося розглядом саме цих двох накреслених проблем.

Виклад основного матеріалу. Щодо визначення категорії «духовність», то слід зауважити, це завдання не є формальним, бо К.Д. Ушинський ще в XIX ст. проголосив, що виховання без мети – річ безпредметна і навіть небезпечна: «Що сказали б ви про архітектора, який, закладаючи нову будівлю, не міг би відповісти вам на питання, що він хоче будувати... Те ж саме маєте ви сказати і про вихователя, який не взможе ясно і точно визначити вам мету своєї виховної діяльності» [15, с.11]. Для того, щоб допомогти дитині у становленні духовності педагогові слід чітко уявляти, становленню чого саме він буде допомагати. Якщо поставити на меті з'ясування поняття «духовність» через словники, енциклопедії, он-лайн пошукачі тощо, можна прийти до усвідомлення певного ціннісного хаосу, який панує в царині визначення цього поняття в світському тлумаченні. Християнський контекст поняття є відомим та однозначним, але потребує певного тлумачення з метою адаптації до завдань державної школи. Спробуємо зупинитись на деяких акцентах означення цієї категорії, враховуючи той факт, що викладання християнсько-орієнтованих курсів відбувається в державній світській школі.

Духовність визначимо як здатність людини до самотрансценденції («виходу поза межі себе» назустріч іншій людині або певному сенсу), самовизначення, самотворчості, що відображає прагнення до гармонізації внутрішнього світу й взаємовідносин з оточуючими, надутилітарний (направлений до Бога) ціннісний зміст і спрямованість життєдіяльності, що відображається у вчинковій царині.

Розкриття цього поняття може відбуватись в освітньому закладі за такими контекстами:

1. Духовність, як вихід за межі загальноприйнятих норм суспільного життя. Ця теза має своє походження від біблійного закликлу Ісуса

Христа: «Хто хоче взяти в тебе сорочку, віддай йому і верхній одяг. І хто буде змушувати тебе йти з ним мило, йди з ним дві» (Мв.5,40-41) [2]. На перший погляд дитині, далекій від християнського виховання, цей заклик сприйняти дуже важко, проте пояснення його є досить простим: дай більше, ніж прийнято. Таким чином, духовність у даному контексті можна визначити, як вихід за межі норм моралі в позитивному напрямку або формулою «добро +» (перевиконання загальноприйнятих у суспільстві норм добра).

2. Духовність, як спрямованість на іншого. Під іншим в християнській традиції розуміється Бог і ближній, чому кодекс заповідей і угруповується за двома напрямками: «Возлюби Господа Бога твого всім серцем твоїм і всією душею, і всім розумом твоїм...Возлюби ближнього твого, як самого себе» (Мв. 22,37-39) [2]. Як життя батьків спрямоване на благополуччя дитини, а життя щасливих шлюбів зазвичай відзначається спрямованістю чоловіка й дружини на підтримку один одного, так і справжні друзі ніколи не бувають егоїстами, бо їх великим пріоритетом є життя іншої людини. Чим більше ця спрямованість на життя іншого накреслена в аксіосфері особистості, тим більше духовною є людина.

3. Духовність, як ступінь витривалості в життєвих випробуваннях. Має своє походження від Христової настанови: «Якщо хто хоче йти за Мною, хай зречеться самого себе, візьме хрест свій і йде за Мною» (Мв.17,24) [2]. Слід відзначити, що при зреченні від християнських цінностей в суспільстві втрачено й культуру сприйняття життєвих випробувань, які мають місце в житті кожної людини. Звідси жахливе зростання кількості психозів, неврозів й дитячих суїцидів. Будь-яке маленьке випробування стає катастрофою життя й для підлітка, й для дорослої людини в сучасному секуляризованому світі. Відродження культури сприйняття випробувань має на меті формування навичок зустрічі, подолання та перемоги життєвих труднощів.

Духовність зростає на підставі засвоєних цінностей. Цінності є гранично-ідеальним проявом світогляду особистості: це те, що для людини є найдорожчим, особисто сакральним, у що вона вірить, до чого прагне, без чого не уявляє повноцінного життя. Духовні цінності - це світ надутилітарних значень, завдяки якому дитина залучається до більш важливого й нескороминущого, ніж миттєве існування, це успадкована система відчуттів, емоцій, ідей, суттєвих для даного суспільства, сприйняття якої сприяє піднесенню особистості, залученню її до світу духовності, як способу й образу справжнього буття.

Засвоєння саме духовних цінностей дозволяє дитині не ставитись однаково до протилежностей, з якими зустрічається в світі. Тільки орієнтуючись на цінності, вона стає здатною давати перевагу позитивному началу: добру, а не злу; правді, а не кривді, милосердю, а не жорстокості, любові, а не ворожнечі, прощенью, а не помсті тощо.

Духовність особистості не є остаточною даністю, вважає І. Степаненко, а формується при здійсненні вчинків у особисто відповідальні моменти вибору [14, с. 17]. На жаль, традиційна система освіти (зокрема етично спрямованої освіти) й досі орієнтована на повідомлення етичних знань, закріплення в свідомості дитини певної системи норм і принципів, а не на розвиток її духовно-ціннісної свідомості, самосвідомості та здатності до вчинку на особисту відповідальність.

Тому до траєкторій, що сприяють духовному становленню особистості у світоглядній та вчинковій царині на засадах християнських цінностей, можна віднести:

- аксіологічно-праксеологічний напрямок або ціннісно-пізнавальну діяльність через залучення до скарбів духовного світу літератури та його головного конструкту – слова (насамперед, вивчення Слова Божого з акцентом на притчі та моральні настанови, їх тлумачення має відбуватись на прикладах з сучасного оточуючого життя, цікавих не вчителю, а учням). При цьому труднощі засвоєння духовно-моральних надбань пов'язані з тим, що нікого не можна зробити духовним, по-перше, насильно, а по-друге, – через формалізоване знання про духовні та моральні цінності. Знання може допомогти становленню духовності, тільки якщо воно натхненне, якщо воно не формальне, не надмірно раціоналізоване.

Приділення уваги інтерпретаційній активності учнів на уроці на погляд багатьох дослідників [9, с. 303], з яким не можна не погодитись, є найбільш вдалим підходом до реалізації завдань духовно-ціннісної освіти, який за суттю не є зовсім новим для нашої школи. Уроки літератури були джерелом духовних прозрень і високого натхнення для тисяч учнів, яким довелося навчатися у творчих вчителів. Ця традиція не тільки не повинна знищуватись, необхідна тісна інтеграція курсів духовно-морального спрямування з іншими гуманітарними дисциплінами, що може задати той вектор розвитку вітчизняної шкільної освіти, який рухатиме її в напрямку гуманізації й примноження кращих традицій української школи;

- еортологічний напрямок: (еортологія – наука про свята) через знайомство з національними традиціями, християнськими святами, що є віковими носіями духовності. Що ми пригадуємо більш за все з дитинства? Родинні свята, які є резонаторами духовного життя. При цьому слід пам'ятати необхідність розкриття сенсу самого християнського свята не підмінюючи його місцевими звичаями, як часто це відбувається у ЗМІ та й має місце в шкільному середовищі, коли за писанками, вертепами, млинцями, вербами та яблуками втрачаються сенс та глибина самого свята, як події, що має освячувати людину. Християнські свята – «це грані самоцвітного каменя» [8], що «через сторіччя пройшли великий шлях складного розвитку, який не тільки не є якимось забрудненням «євангельської чистоти», ... а, навпаки, свідчить про великі скарби досві-

ду» [8], про насиченість та змістовність духовного життя;

- культурологічний напрямок не є відкриттям, проте слід пригадати, що сучасна педагогіка духовності, пропонуючи «модернізацію» змісту освіти за рахунок розкриття його духовно-ціннісної суті, наголошує не на трансляції новому поколінню готового духовно-культурного змісту, а на залученні його до традиційного духовно-культурного руху, продовжуючи який воно могло б створити свою особистісну духовну культуру.

Тому головний акцент духовно-моральної освіти в сучасному навчальному закладі не тільки й не стільки наповнення пам'яті або розвиток інтелекту, скільки «запалення серця», пошук вищого сенсу життя, того, що його осяє. Духовно-моральна освіта має стати незамінним і невичерпним джерелом натхнення, витончення та піднесення естетичного сприйняття, вдосконалення смаку через надання можливості дитині доторкнутися до символу, предмета чи шедевра мистецтва, який несе в собі частку духовності.

- екзистенційний напрямок: важливою складовою духовно-ціннісної освіти є спільне буття-екзистенція педагога і дитини в певному просторі – часі, основною формою якого є діалог. У процесі взаємодії, діалогу з вчителем, учні мають більше можливостей розвинути такі здібності: самопізнання, самоконтроль, аналіз наслідків власних дій, самокритику, розуміння оточуючих, визнання важливості спілкування та відмінності в поглядах. Якщо знання не можуть бути просто передані, а повинні конструюватися кожною особистістю індивідуально, це означає, що потрібно відмовитись від прагнення повідомити свої ідеї учневі, сформульовані в готовому вигляді. Непотрібно також давати дитині відповіді на ті питання, які у неї ще не виникли.

Головна мета духовного виховання – вільне отримання особистістю внутрішньої систе-

ми цінностей. Досить пригадати, як видатний український педагог В. Зеньковський визначав кінцеву мету виховання, як «забезпечення зв'язку свободи і добра» [7, с. 35]. Важливо не тільки навчити дитину правилам поведінки, але допомогти знайти прагнення жити за ними. Можна чудово розбиратися в мистецтві, знати напам'ять Біблію, мати декілька вищих освіт, але при цьому залишатися людиною бездуховною, якщо всі внутрішні скарби не реалізуються у добрих вчинках, не покращують, не перетворюють життя.

Висновки. За якими б із запропонованих контекстів розкриття категорії «духовність» не відбувалось духовне становлення особистості, головними інтегральними аспектами духовно-моральної освіти та виховання й синтезуючими цінностями освітніх напрямків є: аксіологічно-праксеологічного, екзистенційного, ертологічного та культурологічного, залишається сприяння розумінню зростаючою особистістю самої себе і усвідомлення потужності впливу цього розуміння на розвиток власної особистості на підставі життєвого самовизначення через ціннісне осмислення пережитих подій, самореалізацію відповідно до ухваленого рішення і розуміння відповідальності за зроблений особистісний вибір.

Як результат, у свідомості учнів мають формуватись індивідуальні ціннісно визначені проекти життя, адаптовані до нових швидкоплинних умов, та конструкти найбільш оптимальної поведінки в складних, багатовимірних, кризових, особливо форс-мажорних ситуаціях суспільства ризику. Реалізація цих завдань можлива при подоланні традиційного прагнення впливати на дитину, при переході до співпраці з нею в творчому освоєнні знань і досвіду попередніх поколінь, через персоніфікацію та варіативність навчання і виховання з наданням можливості зробити кожній дитині свій ціннісний вибір у напрямку досягнення нової більш досконалої якості життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Балух В. Релігійні процеси як чинник формування духовності народу // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці, 2003. — Вип. 163-164: Філософія. — С. 11-12.
2. Біблія або книги святого письма Старого й Нового Заповіту : із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / Пер. І. Огієнко. - К : Українське Біблійне Товариство, 2002. - 1159 с. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://bibleonline.ru/bible/ukr/>
3. Бунакова И. В. Этическое-религиозное образование как основа формирования духовно-моральных ценностей / И. В. Бунакова // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Науковий журнал. Випуск 2. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2011. — С. 59-64.
4. Довбня В. М. Філософія освіти Г. Г. Ващенко: [Текст] : навч.-метод. посіб. / В. М. Довбня; Черніг. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. К.Д. Ушинського. — Ніжин: Аспект-Поліграф, 2010. — 297 с.
5. Єленський В. Релігійне навчання і виховання в законодавствах та освітніх системах західноєвропейських країн // Людина і світ. — 2001. — Грудень. — С. 32-36.
6. Закович М. Про духовність і освіту // Людина і світ. — 2001. — Вересень. — С. 42-44
7. Зеньковський В. В., прот. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. В. Зеньковский. — М.: Школа-пресс, 1996. — 250 с.
8. Киприан (Керн ; архим.). Литургика: Гимнография и эртология / архим. Киприан. - М. : Крутицкое патриаршее подворье, 1997. - 151 с. [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.kursmda.ru/books/liturgika_gimnografia_k_kern.htm#_Toc71162161.
9. Козырев Ф. Н. Религиозное образование в светской школе. Теория и международный опыт в отечественной перспективе: Монография. / Ф. Н. Козырев. — СПб.: Апостольский город. — 2005. — 636 с.

10. Лагодич М. Проблеми викладання християнської етики в загальноосвітніх закладах // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці: Рута, 2003. — Вип. 163-164: Філософія. — С. 75-78.
11. Мулярчук Є. Проблема соціальної реалізації настанов релігійної моралі [Текст] / Є. Мулярчук // Філософська думка. — 2006. — №1. — С. 110-130.
12. Нагорна Т. В. Релігійний чинник у процесі формування творчої особистості в сучасному навчальному закладі // Наука. Релігія. Суспільство. — 2005. — № 2. — С. 125-129.
13. Саган О. Місце релігії в системі загальнолюдських цінностей // Влада і церква в Україні: перша половина ХХ ст. — Полтава, 2000. — С. 5-54.
14. Степаненко І. В. Духовність: філософські конструкти і соціокультурні репрезентації: Автореф. дис. д-ра філос. наук: 09.00.04 / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. — К., 2004. — 31 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/29822.html>.
15. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения в 6 т. / К. Д. Ушинский; [сост. С. Ф. Егоров]. — Т. 5. — М.: Педагогика, 1990 г. — 528 с.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2014

REFERENCES:

1. Balukh V. Religijni protsesy yak chynnyk formuvannya dukhovnosti narodu (The religious processes as factor of forming of peoples spirituality). *Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu*. Chernivtsi, 2003. Vyp. 163-164: Filosofiya. P. 11-12.
2. Bibliya abo knygy svyatogo pys'ma Starogo j Novogo Zapovitu : iz movy davn'oyevrejs'koyi i grets'koyi na ukrajyns'ku doslivno nanovo perekladena (Bible or books of Saint letter of Old and New Testament : from the language old-Jewish and Greek into Ukrainian word by word anew translated). Mode of acces: <http://bibleonline.ru/bible/ukr/>
3. Bunakova Y. V. Etichsko-religioznoe obrazovanie kak osnova formirovaniya dukhovno-moralnykh tsennostey (Ethics-religious education as basis of forming of spiritual-moral values). *Filosofiya i politologiya v konteksti suchasnoyi kul'tury*. Naukovyj zhurnal. Vypusk 2. Dnipropetrovs'k: DNU, 2011. P. 59-64.
4. Dovbnya V. M. Filosofiya osvity G. G. Vashchenka (The philosophical-educational doctrine of GrygoriyVashchenko). Nizhyn: *Aspekt-Poligraf*, 2010. 297 p.
5. Yelens'kij V. Religijne navchannya i vykhovannya v zakonodavstvakh ta osvithnikh systemakh zakhidnoyevropeys'kykh krayin (The religious education and upbringing in legislations and educational systems of Eastern European countries) // *Lyudyna i svit*. 2001. P. 32-36.
6. Zakovych M. Pro dukhovnist' i osvitu (About spirituality and education) // *Lyudyna i svit*. 2001. P. 42-44
7. Zen'kovskij V. V., prot. Problemy vospitaniya v svete khristianskoj antropologiyi (The education problems in the light of Christian anthropology.). M.: *Shkola-press*, 1996. — 250 p.
8. Kiprian (Kern ; arkhim.). Liturgika: Gimnografiya i eortologiya (Liturgika: Hymnografiya and eortology). M. : *Krutitskoe patriarshee podvorje*, 1997. - 151 p. Mode of acces: http://www.kursmda.ru/books/liturgika_gimnografia_k_kern.htm#_Toc71162161
9. Kozyrev F. N. Religioznoe obrazovanie v svetskoj shkole. Teoriya i mezhdunarodnyj opyt v otechestvennoj perspektive: Monografiya. (The religious education at the secular school. Theory and international experience in a domestic prospect) SPb.: *Apostolskij gorod*. — 2005. — 636 p.
10. Lagodych M. Problemy vykladannya khrystyans'koyi etyky v zagal'noosvitnikh zakladakh (The problems of teaching of Christian ethics at state school) // *Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu*. — Chernivtsi: Ruta, 2003. — Vyp. 163-164: Filosofiya. P. 75-78.
11. Mulyarchuk E. Problema sotsial'noyi realizatsiyi nastanov religijnoyi morali (The problem of social realization of religious moral orders). *Filosofs'ka dumka*. — 2006. — №1. P. 110-130.
12. Nagorna T. V. Religijnij chynnyk u protsesi formuvannya tvorchoyi osobystosti v suchasnomu navchal'nomu zakladi (A religious factor in the process of forming of creative personality at modern school) // *Nauka. Religiya. Suspil'stvo*. — 2005. — № 2. P. 125-129.
13. Sagan O. Mistse religiyi v systemi zagal'nolyuds'kykh tsinnostey (A place of religion at the system of Humanity's common values) // *Vlada i tserkva v Ukraini: persha polovyna XX st.* — Poltava, 2000. P. 5-54.
14. Stepanenko I. V. Dukhovnist': filososf'ki konstrukty i sotsiokul'turni reprezentatsiyi: Avtoref. dys. d-ra filios. nauk: 09.00.04 (The spirituality: philosophical constructs and social-cultural representation) / *Institut filiosofiyi im. G. S. Skovorody NAN Ukrainy*. — K., 2004. — 31 p. (Elektronnyj resurs). — Mode of acces: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/29822.html>.
15. Ushynskij K. D. Pedagogicheskiye sochineniya v 6 t. (The pedagogical compositions in 6 v). Vol.5. — M.: *Pedagogika*, 1990 g. — 528 p.

Рогова Олена Георгіївна - кандидат філософських наук, доцент
Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Адреса: 49006, м. Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70
E-mail: rogova69@bk.ru

Rohova Olena Heorhiivna - PhD in philosophy, associate professor
Dnipropetrovsk regional institute of postgraduate pedagogical education
Address: 70, Sverdlov Str., Dnipropetrovsk, 49006, Ukraine
E-mail: rogova69@bk.ru